

Prof. dr hab. Нелля Ничкало
Академія педагогічних наук України
м. Київ

**МИКОЛА ІВАНОВИЧ ПИРОГОВ ВИДАТНИЙ
ВЧЕНИЙ - ЛІКАР І ПЕДАГОГ**

*„Істинний предмет будь-якого
навчання складається з приготування
людини бути людиною “
М.І. Пирогов*

До видатних людей світу, імена яких увійшли в історію медичної і педагогічної наук, належить Микола Іванович Пирогов.

Етапи життєвого шляху

Передусім коротко схарактеризуємо етапи його життєвого шляху. Народився 13 (25) листопада 1810 року в Москві. Він був тринадцятою передостанньою дитиною в сім'ї дрібного службовця. Його дід Іван Михеевич був солдатом армії Петра І.

Етапи життєдіяльності вченого, на перший погляд, подібні до багатьох інших людей: дитинство, навчання, професійна робота (медична і педагогічна), громадська і благодійна діяльність...

Та це лише зовнішня подібність. Як свідчать документальні і літературні джерела, його життєві етапи позначені титанічною працею над своїм особистим розвитком, глибинним людини пізнанням, новаторськими пошуками в медицині, педагогіці та організації освіти.

На нашу думку, найголовнішим дослідником життєвого шляху видатного вченого є сам М.І. Пирогов.

Надзвичайно цікавими й цінними є спогади Миколи Івановича про своє дитинство. В „Щоденнику старого лікаря...” він писав: „... я навчився російської грамоти майже самотужки, коли мені було шість років, і я добре пам'ятаю, що вчився саме за карикатурами, виданими у вигляді карток в алфавітному порядку. Ці карикатури над чванливим, грізним і переможеним Наполеоном... розвинули в мені рано любов до слави моєї Вітчизни”, - згадував М.І. Пирогов. Любов і повагу до простих

людей, книг, природи прищеплювали Миколі Івановичу няня Катерина Михайлівна і служниця Параска Кирилівна. Їхні казки, розповіді, повчальні історії на все життя залишились у пам'яті найдорожчими спогадами.

„Щоденник старого лікаря...” Микола Іванович писав з 5 листопада 1879 року до 22 жовтня 1881 року. Ця унікальна автобіографія - глибинне дослідження власного життя, аналіз внутрішньої історії, надзвичайно відверта, чесна розповідь про свій розвиток на різних життєвих етапах, про становлення особистості, Лікар за покликанням, громадянин, благодійник, гуманіст роздумує над тим, як відбувається процес становлення людини і які шляхи її розвитку найефективніші. Визначною епохою в процесі розвитку індивідуальності вчений вважає дитинство. Його людяність, гуманізм сформувались в атмосфері сім'ї. Тут панували материнська любов до дітей, теплий, психологічний клімат, взаємна повага. Освіта, захист слабших, мужність, милосердя, релігійність, родинні зв'язки - ці сімейні пріоритети, на думку вченого, формували в ньому з раннього дитинства високі моральні якості, духовність, сердечність, милосердя.

Як же цей маленький хлопчик став *„цілителем тілесних і душевних ран”*? Як він досягнув висот медичної і педагогічної науки? Відповіді на ці запитання знаходимо передусім у працях самого вченого, а також у результатах історико-педагогічних пошуків дослідників.

Адже в 6 років Пирогов читав, у 8 років уже працював з домашнім учителем, у 12 - читав і театралью декламував поеми В. Жуковського, став учнем пансіону, а в 14 років - студентом Московського університету. У вересні 1824 року 14-річний Микола Пирогов подає „прошення” до канцелярії Московського університету. Він просить допустити його „... після належного іспиту до слухання професорських лекцій і зарахувати до числа своєкоштных студентів медичного відділення”.

¹ Національний музей-садиба М.І. Пирогова. Путівник. G. Sobchuk, P. Klantsa, O. Klantsa. THE National Pirogov's estate museum guid-book. Вінниця – Vinnytsia. – 2007. – с. 6–7.

За роки навчання Микола Іванович увібрав все краще, що могла йому дати російська і західноєвропейська наука. Його ідейними вчителями - прогресивні мислителі Заходу - Жан-Жак Руссо, Вольтер, Франсуа Мажанді. „Від перебування в московському університеті у мене залишились враження, які глибоко запали в душу і дали їй напрямок на все життя” - так Микола Іванович оцінив для себе роль альма-матер. Спогади видатного лікаря свідчать, що його літературні здібності, почуття гумору, жвавість, допитливість, працелюбність, хоробрість, інтерес до фауни, флори та історії, мандрівок виявились дуже рано. Безумовно, вони могли стати основою для різних професій. Свій майбутній професійний шлях Микола Іванович обрав під впливом події, яка справила на нього величезне враження.

Під час відвідування Національного музею-садиби М.І. Пирогова у Вінниці особливо вражає картина художника К. Кузнецова „Відвідини професором Є.Й. Мухіним сім'ї Пирогових”. Відомий лікар Єфрем Йосипович Мухін часто бував у родині, лікуючи старшого брата Миколи, який довго і важко хворів на ревматизм. Хід лікування справив велике враження на дитину, і відтоді для хлопчика стала улюбленою грою в „лікарів і хворих”².

Професор Єфрем Мухін на очах Миколи вилікував його старшого брата, який був тяжко хворий. Перед його хворобою відступили кілька московських лікарів. Микола Іванович згадував, що щасливий успіх викликав у нього повагу до мистецтва лікування, а з цією повагою пробудився величезний інтерес до медичної науки. Гра в лікаря привела його до медичного факультету. Аналізуючи своє раннє самовизначення, навчання, родину, Пирогов виділяє вплив на себе інших людей, саме високі моральні якості яких визначили силу їх виховних дій.

Напевно, ця подія в сім'ї Пирогових стала доленосною для хлопчика Миколи. У нього народилася мрія - бути лікарем.

У 18 років М.І. Пирогов закінчує Московський університет. Він витримує дуже складний екзамен у професорів І.Ф. Буша і Д.М. Велланського з Петербурзької медико-хірургічної академії та їде для подальшого навчання у місто Дерпт (нині - Тарту в Естонії), у

² Там само, с. 7.

щойно відкритий там при університеті Інститут підготовки до професорської діяльності.

Своєю спеціальністю М.І. Пирогов обрав хірургію. Його керівником став один з кращих викладачів інституту, професор теоретичної і практичної хірургії, учасник Вітчизняної війни 1812 року І.П. Мойер (1786-1856) - уважний і відмінний наставник, людина високої культури. Вплив цього вченого на Миколу Івановича був найблагодотворнішим.

У Дерпті молодий вчений працює над найактуальнішими питаннями, які стосувалися обраної ним спеціальності - хірургії. Тут було започатковано практичний зв'язок анатомії та фізіології з хірургією. Це стало головною заслугою М.І. Пирогова в цій галузі. Він відкрив природничо-наукові основи хірургії: нормальну і патологічну анатомію й фізіологічний дослід.

Уже через рік медичний факультет Дерптського університету присудив Пирогову золоту медаль за дослідження з проблем перев'язування артерій.

У 22 роки він латинською мовою пише докторську дисертацію й блискуче її захищає. Ця медична праця молодого вченого здобула широке визнання в Росії та в багатьох зарубіжних країнах.

Однією із заповорок його стрімкого зростання було поєднання активної і сміливої медичної (хірургічної) практики з викладацькою, науково-педагогічною діяльністю.

В березні 1836 року 26-літній лікар почав читати курс лекцій і невдовзі полонив своїх слухачів. Високе, круте чоло мислителя, м'які обриси підборіддя, уважні, широко розставлені очі - все було в ньому привабливим. Студенти віддавали належне глибоким знанням Пирогова, його новим методам викладання, прагненню навчити їх науковому мисленню. Микола Іванович стає улюбленцем студентів.

Зважаючи на важливе для майбутнього лікаря значення поліклінічних занять, він займається із студентами в амбулаторії, організовує обслуговування ними хворих вдома. Для надання медичної допомоги населенню під час літніх канікул разом зі своїми помічниками відвідує багато міст і сіл Прибалтики.

М.І. Пирогов щедро ділився своїм досвідом. Він відверто розповідав студентам не лише про успіхи в дослідженнях і практичній роботі, а й про свої промахи, помилки. У виданих ним

„Анналах” (літописах) хірургічної клініки Дерптського університету написано: „Без критики і аналізу нема ні справжньої науки, ні справжнього мистецтва”. В одній з вітрин можна побачити цю неоціненну роботу вченого.

Невдовзі після виходу „Анналів” дерптські студенти на знак поваги подарували авторові його літографський портрет, на якому М.І. Пирогов зробив такий напис: *„Моє потайне бажання - щоб мої учні ставились до мене критично. Мета моя буде досягнута лише тоді, коли вони переконаються, що я дію послідовно: інша річ - чи дію я вірно? - це з 'псується часом і досвідом”³.*

Свою хірургічну стежину вчений розпочав в 30-х роках ХІХ століття, коли операції проводились, по суті, без знеболення. Тому для полегшення страждань хворих хірурги намагались проводити операції якнайшвидше. Такі складні операції, як видалення молочної залози, каменя із сечового міхура, ампутацію стегна, Пирогов, наприклад, виконував за півтори-три хвилини.

Високу хірургічну майстерність М.І. Пирогова ілюструє картина художника Л. Коштелянчука „Після операції”: деякі із студентів і лікарів, що були присутні на операції, не встигли скористатися своїми кишеньковими годинниками, як камінь із сечового міхура опинився в умілих руках хірурга.

Одним з напрямів активної діяльності М.І. Пирогова - підготовка наукових кадрів. Про це свідчать 14 докторських дисертацій, присвячених найактуальнішим проблемам хірургії (підготовлені в Дерптському інституті), а також 10 дисертацій його петербурзьких учнів.

Микола Іванович проводив у Петербурзі велику наукову, педагогічну і лікарську діяльність. За його ініціативою було організовано гурток „Пироговський ферейн”, в роботі якого брали участь багато медиків столиці. На засіданнях цього гуртка вчений зробив 158 наукових доповідей і повідомлень.

Як зазначають дослідники, цілісність натури, характеру, цілеспрямованості, любові до медицини і педагогіки яскраво виявлялась в його багаторічній науковій діяльності. В одному з листів до своєї дружини Олександри Антонівни він писав: „Не відчувши, ти не можеш уявити собі, з якою високою неземною

³ Цит. за: Національний музей-садиба М.І. Пирогова, с. 3.

насолодою поєднується пошук істини, якщо предметом цих пошуків є природа в своїх чарівних перетвореннях.

Вдячність моя до обраної мною науки буде невичерпною до кінця мого життя. Я люблю мою науку, як може любити син ніжну матір. Чим були б роки мого життя, якби в них не було тих солодких миттєвостей і годин, які давали мені заняття наукою, змушували мене забувати нікчемну дріб'язковість забобонів, з вдячною гордістю дивитися на низькі банальності світу"⁴.

Біографічні дані свідчать, що в 1854 р. М.І. Пирогов завершив службу в медично-хірургічній академії в Петербурзі і за особистим проханням був направлений в Севастополь на чолі громади медичних сестер для надання допомоги хворим і пораненим. Тут він широко розгорнув свою лікарську діяльність. Не покладаючи рук, сам особисто, до виснаження проводив операції і надавав інші види медичної допомоги солдатам та офіцерам, які були поранені. Дуже багатьом з тих, хто був уже в безнадійному стані він врятував життя, повернув здоров'я. Водночас вчений приділяв велику увагу поєднанню практичної лікарської діяльності з розробкою теорії і практики військово-польової хірургії. Саме з цього напрямку він досягнув надзвичайно цінних і високих результатів.

Самовіддана й плідна лікарська і наукова діяльність М.І. Пирогова на театрах військових дій (Франко-пруської і російсько-турецької воєн) принесла йому заслужене визнання й широку популярність не лише в Росії, але й далеко за її межами⁵.

Документи, що зберігаються у фондах Національного музею-садиби М.І. Пирогова у Вінниці, свідчать, що мужність і витримка видатного вченого під час кровопролитних боїв викликали захоплення і повагу людей, що його оточували. М.І. Пирогов надавав

⁴ Там само, с. 19.

⁵ В. Смирнов. Жизнь и педагогическая деятельность Н.И. Пирогова (1810–1881) // Н.И. Пирогов. Избранные педагогические сочинения. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1952. – с. 10-11.

також медичну допомогу місцевому болгарському населенню. Тут його любовно називали „великий російський лікар”⁶.

Новий, винятково особливий етап у життєдіяльності М.І. Пирогова розпочався у вересні 1856 року. Його кандидатура як великого вченого, гуманіста й високо освіченої людини гуртком княгині Олени Павлівни була висунута на посаду попечителя Одеського навчального округу. Микола Іванович прийняв цю пропозицію з „умовою”, щоб програма його дій була прийнята Міністерством освіти. На це була дана повна згода. Цар Олександр II, як і цар Микола I, не любив Пирогова за його викриття крадіжок та інших зловживань під час Кримської війни. Прославленого хірурга, героя кримської війни, вченого анатома і хірурга з світовим ім'ям цар називав „живодером”⁷. Доречно додати, що М.І. Пирогов указом від 11 липня 1858 року був звільнений від обов'язків попечителя Одеського навчального округу з переводом його на цю ж посаду в Київський округ.

Талант педагога, організатора освіти

Як талановитий педагог, Микола Іванович спрямовував свою діяльність на боротьбу з тогочасною відсталістю поглядів, що панували в сфері виховання й освіти, прагнув до здійснення загального початкового навчання.

Пирогов вважав також за необхідне створити університетський центр на півдні України. За його ініціативи такий університет 1865 року відкрито в Одесі.

Вчений надавав великого значення зв'язку школи з життям. „В моїй педагогічній діяльності, - писав він, - я переважно дбав про узгодження школи з життям, про збудження в тих, хто навчає і тих, хто навчається, поваги до людської гідності й істини”. Він приділяв багато уваги не лише викладанню, але й усій системі

⁶ Національний музей-садиба М.І. Пирогова. Путівник. G. Sobchuk, P. Klantsa, O. Klantsa. THE National Pirogov's estate museum guid-book. Вінниця - Vinnytsia. - 2007. - с. 31.

⁷ проф. А.А. Красновский. Педагогические идеи Н.И. Пирогова. Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения Р.С.Ф.СР. - Москва, 1949. - с. 55.

виховання молоді, цікавився умовами життя учнів, постійно відвідував навчальні заклади⁸.

Микола Іванович вважав, що кожна людина повинна задати собі запитання: „В чому полягає мета мого життя? Яке моє призначення? Що повинен я шукати?”

Як зазначав граф Мусін-Пушкін у 1916 році, що Пирогов дивився на людське життя як на необхідну для кожного працю розумову і моральну, як на відоме покликання, обов'язкове для кожного до виконання. У зв'язку з цим зовсім відпадає можливість відсутності праці, боротьби і відомої, що переслідується кожним індивідуумом мети життя. Головне в людині, за Пироговим, не обрані нею заняття, не те, чим вона є в суспільстві, а вироблена в ній свідомість необхідності передусім і раніше всього - бути „людиною”, тобто володіти загальнолюдськими якостями і знаннями, які в стародавні часи мали назву „Humaniora”, тобто властиві кожній „людині”, відсутність яких позбавляє людину цього „почесного звання”⁹.

Я вважаю..., що єдність і цілісність справжньої істини все більше і більше виявляється з прогресом людства... Дійсно, істина має бути тільки одна, вона поза нами і разом в нас самих, в нашій свідомості; безумовно, не така ясна для нас, як сонце, але як світова хвиля далекого сонця, освітлює наш моральний побут. Яким би було етичне наше, або моральне начало, якби вічна і цільна істина не служили йому основою. Без неї, без цієї основи, не існували б для нас і наукові істини, або не існувало б в нас морального прагнення до відкриття істини. Кожний з нас... мимоволі прагне знайти в собі істину і шукає перед собою і перед іншими виправдання своїх вчинків... І як, насправді, зрозуміти найідеальніший з ідеалів. Істина! Адже це абсолют, це Бог!" - так писав Микола Іванович Пирогов у праці „Посмертні записки”. Перед початком викладу їх змісту вчений написав: „Дневник старого врача, писанный исключительно для самого себя, но не без

⁸ Національний музей-садиба М.І. Пирогова. Путівник. G. Sobchuk, P. Klantsa, O. Klantsa. THE National Pirogov's estate museum guid-book. Вінниця – Vinnytsia. – 2007. – с. 25.

⁹ Гр. А.А. Мусин-Пушкин. – Н.И. Пирогов, как педагог. Петроград. – 1916, с. 3-4.

задней мысли, что может быть когда-нибудь прочтеть и кто Другой”¹⁰.

Вчений переконливо доводить, що „першою і головною умовою прогресу є тверда віра в *освітню творчу силу людської особистості*. Без неї всі хитросплетені статuti - мертва буква. Так, на мою думку, для перетворення наших університетів необхідно звернути всю увагу *на попередню освіту головних діячів нашої науки...*” Здійснюючи ретроспективний аналіз свого студентського життя, Микола Іванович з гумором писав: „Багато з тодішніх професорів нині стали притчею. Про деяких і тепер ми, старі їхні слухачі, під час зустрічей не можемо згадувати без сміху. Нерідко на лекціях виклад науки замінявся сімейними хроніками і проповідями про моральність; для інших читати лекцію означало читати слово в слово, так і то з помилками, підручник, надрукований колись років двадцять тому; у третій на лекціях грали в карти і бігали за *чужаками*”¹².

Микола Іванович наполягав на необхідності докорінних перетворень в університетах „з метою розвитку чисто - наукової та спеціально наукової діяльності”. Він стверджував, що „що вся надія на успіх полягає саме в тому, щоб придумати *найбільш вірний засіб для постійного оновлення наших навчальних закладів свіжими силами...* Ці розсадники свіжих і діяльних особистостей потрібні не тільки для вищих навчальних закладів”.

До найбільш важливих за змістом праць М.І. Пирогова, в яких викладено його педагогічні погляди, дослідники відносять: „Вопросы жизни” (1856 р.) і „Быть или казаться” (1858 р.). Головна думка статті Пирогова „Вопросы жизни” висловлена в епіграфі до її першої редакції.

„К чему вы готовите вашего сына? ” -
кто-то спросил меня. - Быть человеком, —
отвечал я. „Разве вы не знаете, —
сказан спросивший, - что людей

¹⁰ Вопросы жизни. Дневник старого врача, писанный... ноябрь 1879 – ноябрь 1881 гг. Сельцо Вишня, Винницкого уезда Подольской губернии. – с. 57.

¹¹ Вопросы жизни. Дневник старого врача, писанный... ноябрь 1879 – ноябрь 1881 гг. Сельцо Вишня, Винницкого уезда Подольской губернии. – с. 22.

¹² Там само, с. 26.

собственно нет на свете: это одно отвлечение, вовсе ненужное для нашего общества. Нам необходимы негоцианты, солдаты, механики, моряки, врачи, юристы, а не люди. Правда это или нет"¹³

Роздуми навколо цих ключових питань виховання пронизують багато праць вченого.

Досить сміливими на той час були думки вченого щодо іспитів. Він вважав, що „екзамен - це засіб, що означає взагалі недостатню освіченість суспільства. Він зайвий там, де саме суспільство може оцінити „знання необхідних для нього людей”¹⁴.

М.І. Пирогова можна назвати психологом дитинства, що випередив свій час, оскільки повага до дитинства, аналіз дитячої душі в його щоденнику відповідають рівню дитячої психології 20-го століття. Саме тому педагогічні праці чудо-лікаря вразили видатного російського педагога-сучасника - К.Д. Ушинського. На його думку, блискучий лікар вражає юністю душі та зрілістю думок і почуттів. Євангельське дитинство душі Пирогова, пише Ушинський, ставить його в один ряд з Сократом, Ньютоном, Шекспіром. Воно, це „мудре дитинство, саме й полягає в постійній готовності душі вирішувати, і вирішувати щиро та захоплено, найголовніші питання життя” [3, 684 - переклад тут і далі автора статті]. Щирість та цільність душі, самоаналіз, самовдосконалення, моральна чистота великого лікаря, за переконанням Ушинського, дозволили Пирогову стати визначним педагогом¹⁵.

Надзвичайно сучасно звучать слова старого лікаря про необхідність зберегти індивідуальність дитини, не нав'язувати їй своїх переконань, а викликати потребу в переконаннях, в захисті від власних низьких прагнень. К. Ушинський підкреслює, що М.І. Пирогов першим подивився на справу виховання з філософської точки зору і побачив в ньому не питання шкільної дисципліни,

¹³ Н.И. Пирогов. Избранные педагогические сочинения. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1952. – с. 55.

¹⁴ Вопросы жизни. Дневник старого врача, писанный... ноябрь 1879 – ноябрь 1881 гг. Сельцо Вишня, Винницкаго уезда Подольской губернии. – с. 11.

¹⁵ Ушинський К.Д. Педагогическое сочинение Н.И. Пирогова // Н.И. Пирогов. Избранные педагогические сочинения. – М., 1953. – С. 639 – 732.

дидактики або правил фізичного виховання, але глибинне питання людського духу - „Питання життя”... [3, 690].

Видатний вчений вважав, що головним у вихованні є не формування спеціаліста, а виховання людини. Людини гуманної. А це неможливо без виховання християнина. Тому вирішальне значення у вихованні людини має особистість педагога¹⁶.

У статті „Школа і життя” М.І. Пирогов доводить життєву необхідність поєднання двох елементів: наукового та освітнього в єдине ціле¹⁷. Цей висновок виданого вченого є актуальним і на початку ХХІ століття, в умовах інформаційно-технологічного суспільства.

Для того щоб охарактеризувати медичну, громадську і науково-педагогічну діяльність вченого, необхідно написати не одну книгу. Нині доцільно повернутися до об'єктивного аналізу його творчої спадщини, адже за свої прогресивні погляди і дії він зазнавав злих і брутальних нападок, про які писав К.Д. Ушинський у праці „Педагогічні твори М.І. Пирогова”. „... Ми маємо серед нас людину, на яку з гордістю можемо вказати нашим дітям і онукам і бездоганним шляхом якої можемо вести сміливо наші молоді покоління. Нехай наша молодь дивиться на цей образ - і майбутність нашої вітчизни буде забезпечена.” - так писав видатний український педагог К.Д. Ушинський¹⁸.

Любов до Людини - педагогіка добра

А тепер недавній спомин. Кінець квітучого травня 2008 року... Разом з польськими друзями ми поволі йдемо по неповторних алях Національного музею-садиби М.І. Пирогова. Тут неможливо йти швидко... Час і рух мимоволі сповільнюються. Ми ніби розчинилися в цій красі, серед унікальних експонатів, яких у

¹⁶ Пирогов Н.И. Вопросы жизни. Дневник старого врача. // Н.И. Пирогов. Собрание сочинений в 8-ми томах. – М., 1962. – Т. VIII. – С. 69 – 355.

¹⁷ Н.И. Пирогов. Избранные педагогические сочинения. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1952. – с. 201.

¹⁸ К.Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори. Том I. Теоретичні проблеми педагогіки. Склад і підготував до друку Е.Д. Дніпров. За ред. О.І. Пискунова. (відп. ред.) Г.С. Костюка, Д.О. Лордкіпанідзе, М.Ф. Шабасової. – К.: Радянська школа, 1983, с. 181.

фондах понад 16 тисяч (а виставлено понад 1600). Кілька тисяч книг і журналів зібрано в бібліотеці музею. Серед них чимало таких праць, що стали бібліографічною рідкістю. Сюди приїздять дослідники (і лікарі, і педагоги, і психологи, і історики), щоб здійснити свої наукові пошуки, щоб повчитися, щоб доторкнутися до того великого милосердя, до тієї великої любові до Людини, що дає наснагу в житті й зміцнює духовні сили для добротворення.

Вражають, здавалося б, досить прості статистичні дані: понад 6 мільйонів відвідувачів із 167 країн світу побували в цьому мальовничому куточку України.

І хоча автор цих рядків не вперше побувала в музеї-садибі, прагнучи душею і серцем відчутти феномен вченого-новатора. Цей особливий психологічний клімат дає відчуття і розуміння витоків такого неповторного явища. Невичерпна любов до Людини й самовіддане служіння в ім'я Людини не минають без сліду. Вони залишаються в пам'яті народній.

Тут є ще один цінний історичний документ - книга відвідувачів, які залишили для історії свої особливі рефлексії.

Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні Седзі Сuedзава писав: „Історія вимагає уважного і дбайливого ставлення, в ній джерело пам'яті і мудрості народу. У вас в музеї я мав змогу переконатися в тому, що український народ, як і японський, шанує свою історію, береже свої традиції, а значить, незалежно від відстаней і відмінностей у звичаях і культурах України і Японії, у нас багато спільного. І наші народи можуть зрозуміти один одного, щоб жити у мирі і злагоді”¹⁹.

Безумовно, з цими словами японського дипломата не можна не погодитися. В них - глибока повага до українського народу та його історії. До цього хотілося б додати, що у народів Польщі та України ще більше спільного в історичних коренях, в духовності, культурі, традиціях, звичаях. Долі багатьох родин органічно поєднані, в міцних шлюбах поєдналися десятки тисяч українців і поляків. Їхні діти свято вшановують пам'ять своїх дідусів і бабусь, своїх пра-пра-пращурів в багатьох поколіннях. І це дуже добре.

¹⁹ Г. Собчук, П. Кланца, О. Кланца. Національний музей-садиба М.І. Пирогова. Путівник. G. Sobchuk, P. Klantsa, O. Klantsa. THE National Pirogov's estate museum guid-book. Вінниця – Vinnytsia. – 2007. – с. 51.

Ця подорож через минуле - в сьогодення викликала у нас роздуми, спрямовані в майбутнє. На нашу думку, українським і польським вченим, Академії педагогічних наук України та Комітету педагогічних наук Польської академії наук треба ще багато разом розробити по вивченню історико-педагогічної спадщини наших народів. Важливо, щоб в науковий обіг в наших державах були введені імена видатних українських і польських вчених, щоб їхні праці були доступними для дослідників не лише проблем порівняльної педагогіки. Нам дуже приємно, що польські вчені чимало роблять з цього напрямку. Одним із підтверджень цього можуть бути статті, опубліковані в надзвичайно цінному багатотомному виданні „Encyclopedia pedagogiczna XXI wieku” (Академічним видавництвом „Zak” у 2003-2007 роках вже видано шість фундаментальних томів). Так, у третьому томі цього унікального видання опубліковано статтю, присвячену Антону Макаренку, у шостому - присвячену Василю Сухомлинському. Їх автор - Мар'ян Библиук (Magian Bybluk) на основі документальних джерел об'єктивно висвітлює спадщину цих видатних вчених другої половини ХХ століття. Професор Тадеуш Новацький включає в „Лексиконі педагогіки праці” статті, присвячені українським, німецьким, російським вченим. Професор Франтішек Шльосик здійснив переклад з української мови на польську підручника „Педагогічна майстерність” (за ред. академіка Івана Зязюна). Підручник „Mistrzostwo pedagogiczne” вийшов у світ у серії „Бібліотека педагогіки праці” (науковий редактор, проф., доктор хаб. Хенрик Беднарчик) у видавництві Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB w Radomiu²⁰.

Маємо визнати, що за останній час помітні кроки в цьому напрямі зроблено й українськими вченими. Перекладено з польської мови на українську праці Стефана Балея (1885-1952) - польського психолога, невролога і психіатра, ініціатора психологічного порадництва, співзасновника польської психології розвитку, виховання соціальної психології (ініціював і реалізував цей цінний проект львівський професор Марат).

²⁰ Mistrzostwo pedagogiczne. Pod red. I.A. Zjaziuna / Autorzy: I.A. Zjaziun, L.W. Kramuszczenko, I.F. Kriwonos i in. Warszawa – Radom 2005, s.252.

На початку 2008 року вперше видано українською мовою працю професора Тадеуша Новацького „Т\уоггоса ге^са" („Рук, що творить")²¹ з передмовою „Великий гуманіст", автор якої - Президент АПН України Василь Кремень та післямовою автора цієї статті - „Літописець польської педагогіки та Україна".

За ініціативою Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти АПН України впродовж останніх років українською мовою здійснено видання, присвячені професорам Тадеушу В. Новацькому,²² Зигмунту Вятровському,²³ Станіславу Качору,²⁴ Чеславу Купісевичу²⁵.

Видано дев'ять українсько-польських, польсько-українських щорічників „Професійна освіта: педагогіка і психологія" „Квгіаі-сепіе гауоскте: рео^^іка і рзуспок^іа" за ред. Тадеуша Левовицького, Іоланти Більш, Івана Зязюна, Неллі Ничкало. В них опубліковано результати досліджень багатьох сучасних польських дослідників (професорів Франтішека Шльосека, Стефана Квятковського, Тадеуша Новацького, Тадеуша Левовицького, Іоланти Більш, Хенрика Беднарчика, Ричарда Герляха, Вальдемара Фурманка та ін.). Можна ще наводити окремі видання.

Водночас об'єктивно зазначимо, що цього недостатньо. Вважаємо, що цей напрям польсько-української співпраці має бути системним і більш результативним. У зв'язку з цим великі надії покладаються на міжнародне наукове товариство „Рокка-икгаіпа", яке очолюють професори Франтішек Шльосек та Іван Зязюн.

²¹ Тадеуш В. Новацький. Рука, що творить. Переклад з польської Юлії Родик, Юлії Салати. – Львів: Літопис, 2007. – 103 с.

²² Тадеуш Вацлав Новацький. Доктор HONORIS CAUSA Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. / За ред. В.П. Андрущенко, Н.Г. Ничкало – К.: 2005.

²³ Зигмунт Вятровський. Доктор HONORIS CAUSA Академії педагогічних наук України /За ред. Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюна. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007.

²⁴ Станіслав Качор. Доктор HONORIS CAUSA Академії педагогічних наук України /За ред. Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюна. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007.

²⁵ Чеслав Купісевич. Некоторые проблемы педагогической теории и практики на пороге XXI века // Перев. с польского Н. Голка. – Винница: ПЦ «Энозис», 2005.

Неоціненною в цій діяльності є науково-інформаційна допомога EURYDICE (Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji). Вивчення аналітичних праць, що видаються цією фундацією за матеріалами міжнародних проектів, сприяють розширенню й поглибленню польсько-українських науково-педагогічних пошуків.